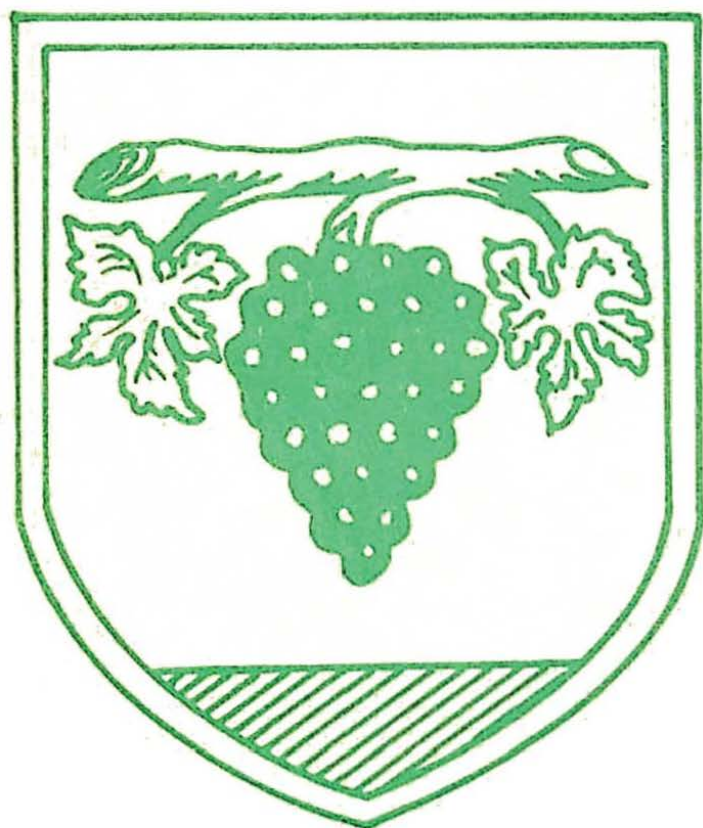

LÉVAI BÉLA

Józsa története
a földrajzi nevek tükrében

J
Ó
Z
S
A

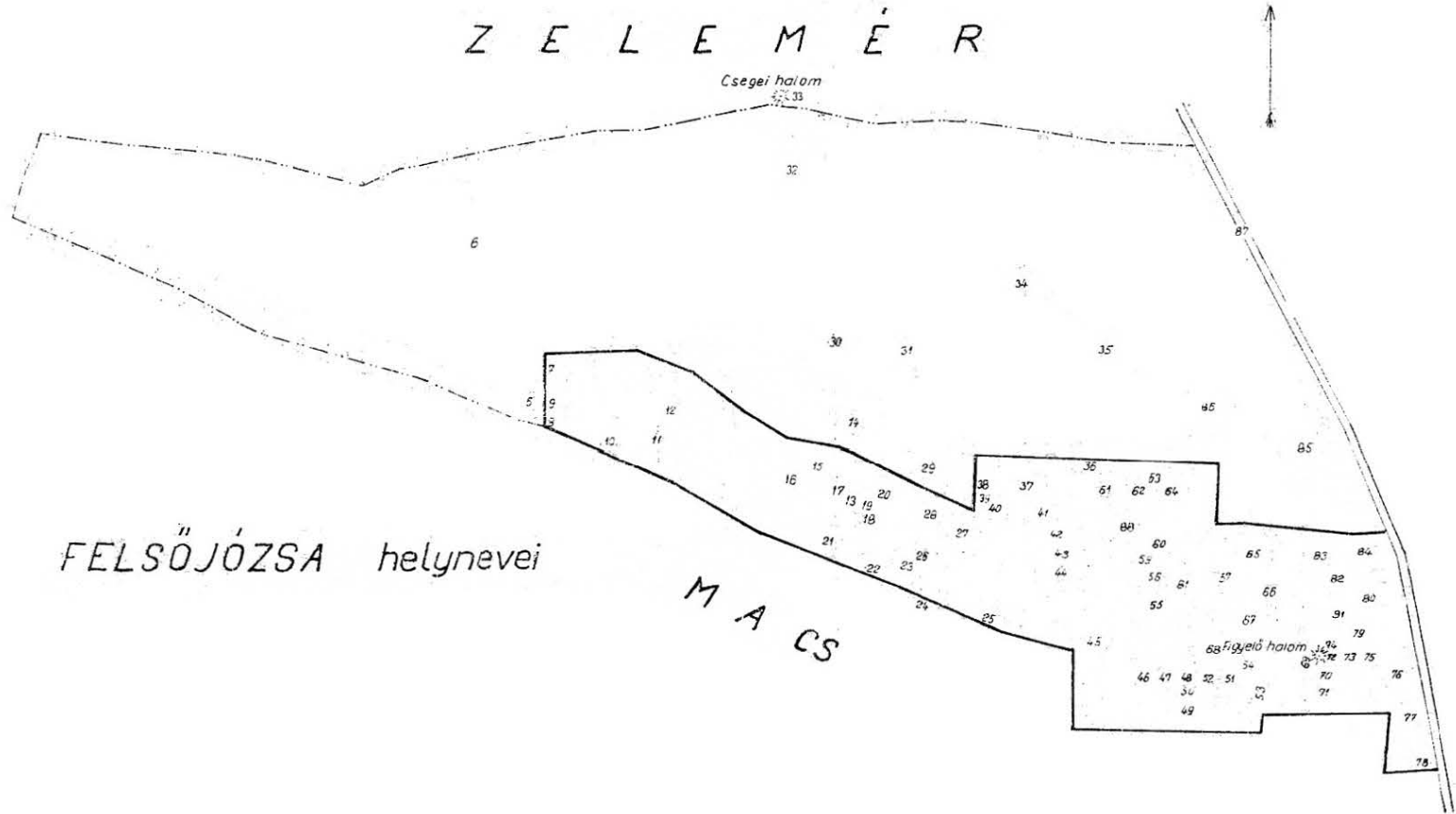

1
8
7
2

DEBRECEN, 1981

Z E L E M É R

Csegei halom

1. kép

Jánosné, Nagy István, Iványi András, Burai Mihály, Vértesi Mihály.” Aligha ezekre a „jószívűek”-re vonatkozott Szabolcs megye törvényhatóságának néhány évvel korábbi végzése, „mely szerint a Jósa Szentgyörgyi kertekben tartózkodó egyének” — egy másik megfogalmazása szerint: „a Jósa Szentgyörgyön tekergő rossz emberek” — „onnan kiutasíttatni rendeltetnek”.

„Mindig nagy volt itt a szorgalom, az összetartás” — emlékeznek az idős józsaiak. A falu jelmondatát — „Összetartásban az erő!” — az 1920-as években az alsójózsai műkedvelő fiatalok még a harangokba is belevéselték. Hadd hirdessék este-reggel, hogy a józsaiak nem egyszerűen községben, hanem közösségben élnek. „A lakosság erkölce ellen kifogást emelni nem lehet” — írta egy debreceni diák a szakdolgozatában 1936-ban. „Alig van törvénytelen gyermek. E tekintetben a szomszédos nagyvárosnak sokkal kisebb a romboló hatása, mint várnánk . . . Az erkölcsi élet másik fokmérője, még a kisebb büntetiek is igen ritkák.”

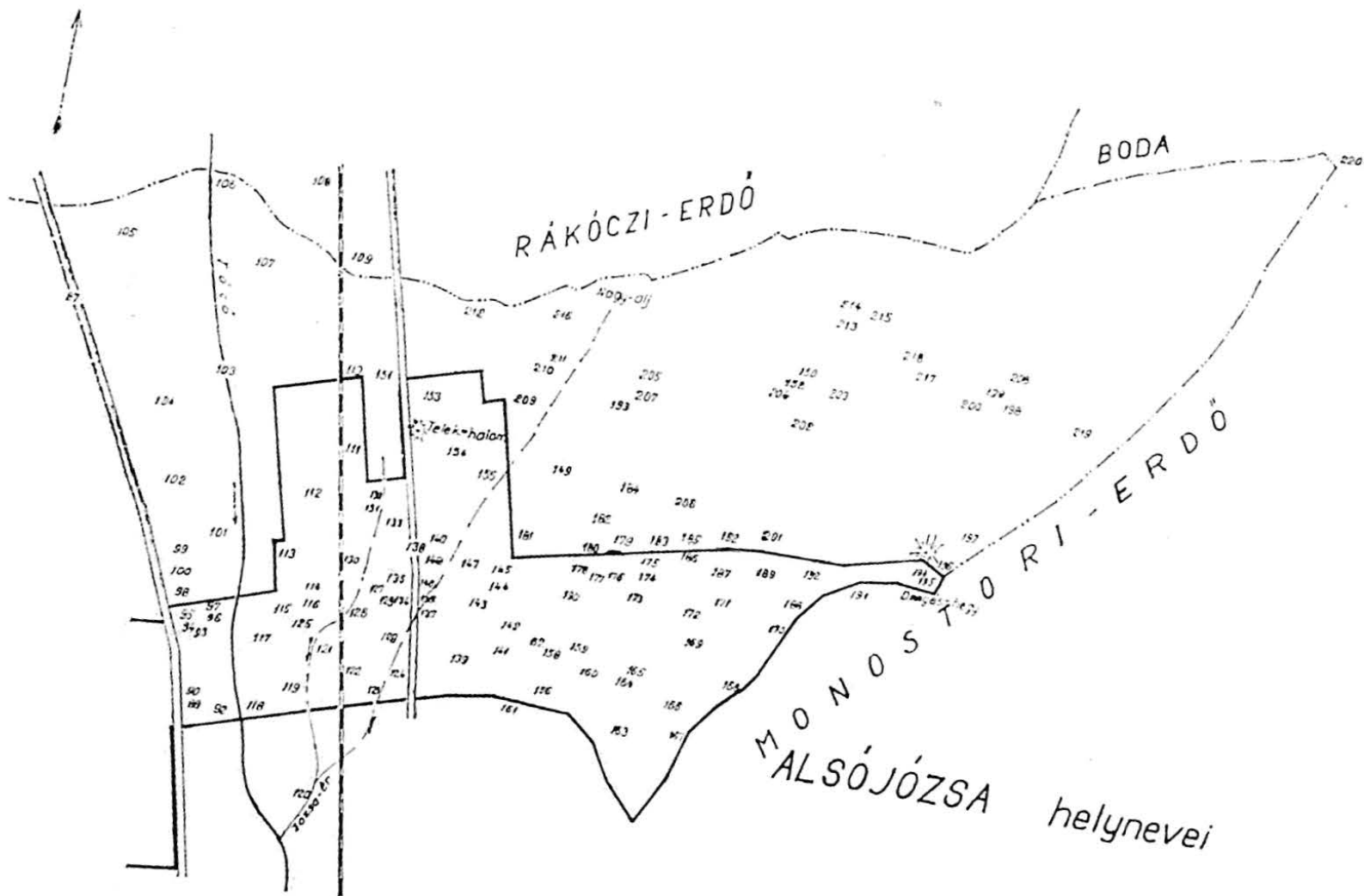
Az utóbbi negyedszázadban a hajdani zsellérfalu alaposan megváltozott. A szőlőskerti pajták és a nádtetős házikók helyén kemény munka árán szebbnél szebb lakóházak, emeletes épületek nőttek ki a földből. A régi sövénykerítések helyén drága kovácsoltvas kerítések vannak, sok udvarban autó díszeleg. Kár, hogy megváltoztak az emberek is. Már kevésbé törődnek egymással mint régen, alig vannak közös vállalkozásaik, közös örömeik. Az utcán a fiatalok köszönés nélkül mennek el az ismerős öregek mellett. „Úgy élünk, mint a városiak!” — dicsekszenek. Nem együtt, hanem csak egymás mellett. Az utóbbi években elnémultak a harangok is. Már nem hirdetik az összetartást, csak akkor szólnak, ha valakit utolsó útjára kísérnek az emberek.

RÖVIDÍTÉSEK, JELEK

plav.	= clavuló, történetivé váló helynév
élő	= élő, gyakran használt helynév
ritk.	= élő, de ritkán használt helynév
tört.	= történeti, rendszerint csak írásos dokumentumokban található, nehezen lokalizálható helynév
?	= vitatott eredetű vagy feltételezett helynév
Határleírás, 1879	= Hajdú-Bihar megyei Levéltár iratai V. 27/nn. 1. k.
Mlt.	= múzeumi levéltár, Hajdúsági Múzeum, Hajdúböszörmény
Prot.	= Protocollon Oppidi Hajdonicalis Racz Böszörmény, valamint Prtocolum Oppidi Hajdonicalis Böszörmény. (Különböző jegyzőkönyvek a Hajdúböszörményi levéltárban a megfelelő betű- és számjelzéssel.)
Térkép, 1794.	= 1. Latin nyelvű. Sárvári János: Pars Praedii Szent György. Másolat: Szalaky Gábor, 1805.) 2. Magyar nyelvű. Sárvári János: A Kísvárdal uradalomhoz tartozó Szentgyörgy pusztának mappája. (Másolat: Lisszky Sámuel. 1827.)
Térkép, 1882.	= Alsójózsa térképe. 1882. okt. 18. Hajdú-Bihar megyei Levéltár, VI. 127/nn. 4. cs.
Vlt. Hb.	= Városi Levéltár, Hajdúböszörmény

Az egyes szócikkekben a címszó után szögletes zárójelben található az a szám, amely a földrajzi név helyét a térképen jelöli. A könnyebb tájékozódás céljából a számozás nyugatról kelet felé haladva történt. A Józsa környéki helyneveket külön fejezetben gyűjtöttük össze, ahol a szám előtt egy K betű jelzi, hogy nem józsai, hanem „külső, a józsai határon kívül eső” helynévvel van dolgunk.

A nyelvészeti használhatóság szempontjából az egyes helynevek hol? kérdésre felelő határozóragos alakját fonetikus leírásban közöljük. Az *ou*, *ou* és *ei* betűkapcsolatok kettős hangzókat (pl. a *jó*, *két* és *zöld* szavakban: *jou*, *keit* és *zöld*, az *a* és *e* betűk pedig az *r*, *l* és *j* előtt megnyúló *a* és *e* hangokat jelölik (pl. *alsó*, *felső*: *asou*, *fesou*). Az egyes szócikkekben az utalás a zárójelbe tett *lásd* szóval és az azt követő, dőlt betűvel szedett újabb helynévvel történik: pl. *Alsó* (lásd *Alsójózsa*).

2. kép

Lapos [103] (elav., Laposson). Kaszáló, a Tóció patak völgyének a neve. A Felszabadulás utca és a Szakszió út között terül el. Az első világháború előtt — különösen esős évszakban — még összefüggő vízfelület volt, ahol összei nádat arattak, télen pedig jeget vágtek. A víz lecsapolása óta kaszáló. A Felszabadulás utca felőli végén, a Klastrom-parttal (az egykori Szent György-templommal) szemben bokrokkal, fákkal benőtt kis sziget volt, amelyet az 1975-ös területrendezés során elhordtak.

Lebuj csárda vagy *Szentgyörgyi csapszék* [85] (tört.). A Böszörményi út nyugati oldalán állt, a Szakszió út és a Pásti utca közötti völgyhajlatban (lásd *Temető-alj*). Hajdúböszörmény város tulajdona volt. A nőta szerint „alacsony volt a mestergerendája”, talán azért kapta a Lebuj nevet. A kétnevűséget az 1773. évi és az 1785. évi jegyzőkönyvi bejegyzések is igazolják. 1794: „Ókegyelmeknek árendában levő Szent Györgyi csapszékjeiket Esztendeig resignálták és annak birodalmában introducálván...” (Prot. 304.). 1765: „Szent Györgyi csaplár Hamar Mihály ellen panasz proponáltott, amennyiben többet irt az emberek Nevek alá kelletinél” (Prot. V. 40.). Böszörmény 1765-ös jegyzőkönyve szerint a Lebuj csárdánál fogták el Futó János betyárt. 1761: „... öszve találkoztak a Lebujnál” (Vlt. Hb.). 1771: „A Szent Györgyi csapszékre ifjú Dobó János offeráltott” (Prot. V. 187). 1773: „Lebuj vagy Sz. Györgyi Varga István Belső Csaplár” (Prot. V. 221). 1785: „A Sz. Györgyön Levő Város Lebuj nevezetű csapszék” (Prot. V. 212). 1828: A szentgyörgyi inspektor a „lebuj csárda hiányairól” jelent (Vlt. Hb.). Az 1794-es latin nyelvű térképen: „Lebúj”. 1882-ben a csárdához tartozó terület 81 négyszögöl.

Lebuj-tábla [86] (elav., Lebúj táblába). Szántó föld az Oncsa-telep és a Böszörményi út között. A tervek szerint itt épül fel az északi lakónegyed.

Lenin utca [46] (élő, Lenin uccán). A felsőjózsa Hadházy-telep nyugati részén van, a Sillye Gábor utcából nyílik. 1966-ban kapott járdát.

Leventepálya vagy *Leventetér* [121] (tört.). A sportpálya neve volt a két világháború között. A katonai jellegű ifjúsági szervezet (levente) gyakorlóhelye volt.

Lóherés-kert [32] (tört.). A Csegei-halom és a Szakszió út közötti tábla neve. Az 1794-es térképen: „Lóherés Kert”. Ma már nem élő helynév.

Lyukas-halom [33] (tört.). A Csegei-halom vagy Halmos-domb névváltozata. Valószínűleg a kincskeresők munkája nyomán kapta ezt a nevet.

Macs [100] (tört.). Nem azonos a debreceni határban fekvő Macs településsel és pusztával! Szentgyörgy falu 14. századi neve. 1323: „... possessionem eorum Moch vocatam in qua ecclesia Beati Georgii martiris est fundata. (Macs birtok, ahol Szent György véranú templomát alapították.) (Zichy-okmánytár I. 51.) A nagyváradi konvent bizonyítja, hogy Pelbardus és János várdai nemesek a debreceni Dósa nádornak elzalogosított Macs (azaz Szentgyörgy) nevű birtokot a kifizűött határnapon nem váltották ki.

Macsi-folyó [103] (elav., Macsi folyónál). A Tóció névváltozata.

Macsi határárok [24] (tört.). Hatalmas árok volt Felsőjózsa és Macs-pusztá között. 1879: „... egy az árok déli oldalán és a másik határdomb 5 ölnyi távolságban a debreceni határhoz tartozó út déli oldalán fel van hányva.” Az árkot az 1960-as években temették be.

Macsi határút [25] (elav., Macsi határúton). Földút Felsőjózsa déli határán. Korábban a Háromhatár-dombtól a Böszörményi útig vezető dűlőút egészét Macsi határútnak nevezték, ma keleti része Felsőjózsa belterületéhez tartozik. (Lásd *Sillye Gábor utca*.)

Magyar Béni-nyiladék [219] (ritk., Magyar Béni nyiladikon). Erdei út a Szentgyörgyi- és a Monostori-erdőben; a Szilas és a Balogh-tisztás között vezet a monostor—pallag dűlői Molnár-tanya felől a bodai első dűlő felé.

Zeleméri-puszta [K6] (tört.). Szántó föld Felsőszentgyörgy északi határára, a böszörményi országtúttól keletre. Az 1794-es térképen: „Zeleméri Puszta” és „Praedium Zelemír”.

Zeleméri tanya [K1] (elav., Zeleméri tanyán, lásd Szanka-tanya).

Zója Mezőgazdasági Termelőszövetkezet [K7] (élő, Zóuja téezbe). Józsától északra, a hajdúböszörményi Zelemér határrészen terül el. 1950-ben alakult. KISZ-szervezete a hetvenes évek elején védnökséget vállalt a Csonka torony állagának megvédésére.

Zöld kaszáló [K42] (ritk., Zóút kaszálóun). Nagy tisztás volt a Monostori-erdő északi részén.

AZ ADATKÖZLŐK NEVE, LAKÓHELYE ÉS SZÜLETÉSI ÉVE

Bana Lajosné, Debrecen, Macs, 1928
Darabos Jánosné, Felsőjózsa, 1911
Farkas Andrásné, Felsőjózsa, 1899
Juhász János, Felsőjózsa, 1911
Kiss Józsefné, Felsőjózsa, 1904
Kovács Antalné, Felsőjózsa, 1907
Kokas Sámuel, Alsójózsa, 1896
Kokas Sámuelné, Alsójózsa, 1899 (meghalt 1981-ben)
Lévai Benedek, Alsójózsa, 1910
Lévai Benedekné, Alsójózsa, 1921
Molnár István, Felsőjózsa, 1891 (meghalt 1981-ben)
Nagy Andrásné, Felsőjózsa, 1911
Nagy Antal, Alsójózsa, 1899
Nagy Antalné, Alsójózsa, 1904
Sándor Iréné tanítónő, Alsójózsa, 1900
Sári Mihály, Alsójózsa, 1899
Sári Mihályné, Alsójózsa, 1901
Simon Sándorné, Alsójózsa, 1907
Szalal István, Alsójózsa, 1896
Szalai Istvánné, Alsójózsa, 1893
Szolnoki Lajos, Alsójózsa, 1904
Szolnoki Lajosné, Alsójózsa, 1903
Telek Jánosné, Felsőjózsa, 1902
Tolvaj Gyula, Alsójózsa, 1923
Tóth Gábor, Felsőjózsa, 1896 (meghalt 1981-ben)
Tóth István, Felsőjózsa, 1900
Velker Gizella tanítónő, Felsőjózsa, 1908

Az 1944. évi zsidó túsztábor egykori lakói, akik az auschwitzi deportálást túlélték:

Hermann Dezső, Debrecen, 1891
Langer Imre, Debrecen, 1891

IRODALOM

A Josa Szentgyörgyi Ven Kerti Kertség Jegyző Könyve. Készült 1832-dik Esztendő Februáriusnak 20. napján, Öreg Kert Gazda Balogh István Idejében. (Hajdú-Bihar megyei Levéltár, X. 121.)

Bácskay Vera: Magyar mezővárosok a XV. században. Budapest, 1965.

Balázs Vilmos: Az alföldi hosszanti földsíncok: Régészeti Füzetek, Ser. II. N. 9. Budapest, 1961.

Balogh István: A debreceni erdős puszták betelepülése. 1936.

Bencze Mihály: Kertek a városban, 2. A Tócotól a Köntöskertig. Hajdú-bihari Napló, [1975. május 11.] 12. 1.

Csánki Dezső: Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában I. Budapest, 1890.

Doba Gyula: Józsa földrajza (kézirat), 1936.

Ecsedi István: Elűnt pusztafalvak Debrecen határában: Föld és ember, 1924.

- Eri István:** A kisvárdai vár történetéből: A Kisvárdai Vármúzeum kiadványai, 2. füzet, 1961.
- H. Fekete Péter:** Hajdúböszörmény helyneveinek adattára. Budapest, 1959.
- Fodor Ferenc:** Történelmi és településföldrajz: Földrajzi Közlemények, 1935.
- Galambos László:** A szentírás eredetű személynévek a Várad Regestrumban. Budapest, 1942.
- Gazda Anikó:** A Debreceni körülvéő sánc- és palánkvonal és a XVII. századi városkapuk helye: A Debreceni Déli Múzeum Évkönyve 1978. Debrecen, 1979. 177—198 l.
- Györfy György:** Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza I. A—CS. Budapest, 1963.
- Hajdú-bihari kéziratos térképek.** Hajdú-Bihar megyei Levéltár Közleményei 1. (Szerk.: Komoróczy György.) Debrecen, 1972
- Hajdú-bihari történelmi olvasókönyv.** Hajdú-Bihar megyei Levéltár Közleményei 5. (Szerk.: Komoróczy György.) Debrecen, 1973.
- Jakab László:** Berekböszörmény földrajzi nevei: A Bihar Múzeum Évkönyve I. 1976. 311—319 l.
- Jakó Zsigmond:** Bihar megye a török pusztítás előtt: Település- és népiségtörténeti értékezések, 5. Budapest, 1940.
- Kálmán Béla:** A nevek világa. Budapest, 1969.
- Karacsonyi János:** A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig I—II. Budapest, 1901.
- Karácsonyi János—Borovszky Sándor:** Az időrendbe szedett várad tüzesvasprobajstrom. Budapest, 1903.
- Kayser, Hans:** A régészet története. Budapest, 1966.
- Knieza István:** Magyarország népei a XI. században: Szent István emlékkönyv II. Budapest, 1938.
- Knieza István:** Kelet-Magyarország helynevei: Magyarok és románok. (Szerk.: Deer József és Gáldi László.) Budapest, 1943.
- László Gyula:** Bevezetés a régészetbe. Budapest, 1953. (Kézirat.)
- Melich János:** A honfoglalás kori Magyarország. Budapest, 1925—1929.
- Mesterházy Károly:** A Déli Múzeum régészeti tevékenysége 1962—1965 között (Leletkataszter): A Debreceni Déli Múzeum Évkönyve (1965). Debrecen, 1966 19—59. l.
- Mesterházy Károly:** Régészeti adatok Hajdú-Bihar megye területe IX—XIII. századi településtörténetéhez. I. és II.: A Debreceni Déli Múzeum Évkönyve, 1973 és 1974.
- Mesterházy Károly:** Nemzeti szervezet és az osztályviszonyok kialakulása a honfoglaló magyarságnál. Budapest, 1980.
- Mező András:** A Várdai-birtokok jobbágynevel a XV. század közepén. Kisvárd, 1970.
- Mező András—Németh Péter:** Szabolcs—Szatmár megye történeti-etimológiai helynévtára. Nyíregyháza, 1972.
- Módy György:** A téglási ásítás településtörténeti vonatkozásai: Déli Múzeum Évkönyve, 1965.
- Módy György:** A mai Hajdú-Bihar megye település- és birtoklástörténeti képe a XIV—XV. században: Déli Múzeum Évkönyve (1969—1970). Debrecen, 1971. 153—154. l.
- Módy György:** Hajdú-Bihar megye településtörténeti vázlata a tatárjárástól a hődölség megszűnéséig: Hajdú-bihari kéziratos térképek. (Szerk.: Komoróczy György.) Debrecen, 1972.
- Módy György:** Józsa község településtörténete 1872-ig: Józsa nagyközség 100 éve (1872—1972). (Szerk.: Szűcs Ernő.) Debrecen, 1972. 9—13.
- Nagy Iván:** Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal. Pest, 1859.
- Nagy Jánosné (Sári Erzsébet):** Józsa község története. 1959. (Kézirat.)
- Németh Gyula:** Debrecen nevének eredete: Klebelsberg évkönyv. Budapest, 1925.
- Németh Péter:** Szabolcs és Szatmár megyék Árpád-kori (XI—XII. századi) földvárak és monostorai I. Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, 1966—1967; 2. Józsa András Múzeum Évkönyve, 1967.
- M. Nepper Ibolya:** Hajdúböszörmény határának népei és kultúrája az őskortól az 1. sz. III. század végéig: Hajdúböszörmény története. Debrecen, 1972. 9—13. l.
- M. Nepper Ibolya—Sz. Máthé Mária:** A Hajdú-Bihar megyei múzeumok régészeti tevékenysége 1972—1975 (Leletkataszter): A Debreceni Déli Múzeum Évkönyve (1977) Debrecen, 1978. 175—194. l.
- Sándor Imréné (Baratt Eszter):** Iskolatelepítés és az oktatás körülményei Alsójózsan. 1972. (Kézirat.)
- Sőregi János:** Régészeti ásítás. gyűjtés (1931): Alsó-Józsa: népvándorlási temető. Debrecen Sz. Kír. Város Déli-Múzeumának kiadványa (Szerk.: Dr. Ecsedi István). Debrecen, 1932.
- Szabó István:** A középkori magyar falu. Budapest, 1969.
- Szabó T. Attila:** Miért és hogyan gyűjtjük a helyneveket. Cluj, 1933.
- Tóth László:** A zeleméri árvaház: Köznevelés. 1976. [nov. 12.] 10. l.
- Tóth László:** A zeleméri Árvanevelő és Gyámintézet. Debrecen, 1979.
- A Zichy család okmánytára.** (Szerk.: Nagy Imre.) Budapest, 1897—1911.
- Zoltai Lajos:** Vidékiek beköltözése Debrecenbe 1564—1610 között. Debrecen, 1902.

- Zoltai Lajos*: A monostori templomdomb: Jelentés Debrecen Sz. Kir. Város muzeuma 1911 évi működéséről és állapotáról.
- Zoltai Lajos*: Debrecen határának kialakulása és birtokainak megszerzése: Debreceni Képes Kalendárium, 1917.
- Zoltai Lajos—Sőregi János*: Ásatások, kutatások (1927). A felsőjózsaí és a zeleméri ásatás. Debrecen Sz. Kir. Város Múzeumának kiadványa, Debrecen, 1928.
- Zoltai Lajos*: Ismeretlen részletek Debrecen múltjából. 1936.